

PHONG TRÀO CÁCH MẠNG 1930-1931 VÀ XÔ VIẾT NGHỆ - TĨNH QUA TÀI LIỆU LƯU TRỮ TẠI VIỆN LỊCH SỬ ĐẢNG

ThS NGUYỄN THỊ HẰNG PHƯƠNG

Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

Tóm tắt: Cách đây 90 năm (1930-2020), phong trào cách mạng 1930-1931- mà đỉnh cao là Xô viết Nghệ-Tĩnh đã diễn ra ở hơn 25 tỉnh, thành trong cả nước, trong đó Nghệ An và Hà Tĩnh là hai địa phương có phong trào phát triển mạnh mẽ nhất. Đây là một phong trào cách mạng điển hình, thể hiện tinh thần đấu tranh mạnh mẽ, sôi nổi của nhân dân Việt Nam chống thực dân xâm lược và phong kiến tay sai, lập nền chính quyền công nông chưa từng có trong lịch sử Việt Nam. Đã 90 năm trôi qua, có rất nhiều công trình nghiên cứu về Xô viết Nghệ-Tĩnh được xuất bản dưới nhiều hình thức như: sách, các bài tạp chí, kỷ yếu hội thảo khoa học,... Dưới các góc độ tiếp cận khác nhau, song các công trình đều khẳng định Xô viết Nghệ-Tĩnh là một sự kiện lịch sử trọng đại trong lịch sử cách mạng dân tộc, là “đỉnh cao” nhất của phong trào đấu tranh cách mạng những năm 1930-1931, thể hiện ý chí và khát vọng về một nhà nước độc lập kiếm mới của dân tộc Việt Nam.

Bài viết giới thiệu vài nét cơ bản về phong trào cách mạng 1930-1931 và Xô viết Nghệ-Tĩnh qua một số tài liệu lưu trữ tại Viện Lịch sử Đảng.

Từ khóa: Phong trào cách mạng 1930-1931; Xô viết Nghệ-Tĩnh; lưu trữ; Viện Lịch sử Đảng

1. Vài nét về lưu trữ Viện Lịch sử Đảng

Hiện nay, tại kho lưu trữ Viện Lịch sử Đảng, có một phong tài liệu về Xô viết Nghệ-Tĩnh, gồm 198 đầu tài liệu, khoảng 1.500 trang, được chia thành các mảng như sau:

Một là, các tài liệu của Trung ương, Xứ ủy Trung Kỳ, Tỉnh ủy Nghệ An, Hà Tĩnh: gồm 111 tài liệu, với 500 trang đánh máy trên giấy poluya mỏng, chữ mờ, bao gồm các tài liệu có giá trị, như:

Chánh cương vắn tắt của Đảng, Sách lược vắn tắt của Đảng; Lời kêu gọi của Trung ương Đảng kêu gọi toàn Đảng và toàn dân ủng hộ công nhân Bến Thủy; Thư của Trung ương gửi cấp ủy Trung Kỳ về bạo động lập Xô viết ở Thanh Chương, Nam Đàn; Thư của lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc gửi Quốc tế Nông dân về phong trào toàn quốc và Xô viết Nghệ-Tĩnh; các thư trao đổi của Xứ ủy Trung Kỳ với Tỉnh ủy Nghệ An và các huyện ủy thuộc Nghệ

An; tài liệu của Tỉnh ủy Nghệ An về thành lập chính quyền Xô viết ở nông thôn; diễn biến, kết quả phong trào đấu tranh ở các địa phương như: Can Lộc, Nghi Xuân, Anh Sơn, Thanh Chương,...

Hai là, các bài nói, bài viết về Xô viết Nghệ-Tĩnh: gồm 35 tài liệu, với khoảng gần 1.000 trang. Đây là các bài viết, bài nói của lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc, một số cán bộ lãnh đạo Đảng, một số nhà nghiên cứu và nhân chứng lịch sử, như: *Nghệ Tĩnh đỏ* của Nguyễn Ái Quốc; *Thời kỳ Xô viết* của Hồng Thế Công (tức Hà Huy Tập); *Mấy bài học của Xô viết Nghệ-Tĩnh* của Nguyễn Khánh Toàn; *Xô viết Nghệ Tĩnh-đỉnh cao nhất của phong trào quần chúng những năm 1930-1931* của Minh Tranh, ... Ngoài ra còn có cái bài nói, bài viết của Hồ Nam (Trần Văn Giàu), Trường-Chinh,...

Ba là, một số bài đăng trên các tờ báo cách mạng thời đó như: *Người Lao khổ*, *Công nông binh*, *Sóng cách mệnh*,...

Bốn là, các tài liệu của chính quyền thực dân Pháp theo dõi phong trào cách mạng của nhân dân.

Những tài liệu trên phần lớn được sưu tầm, khai thác tại các cơ quan như: Cục Lưu trữ Văn phòng Trung ương Đảng, Tỉnh ủy Nghệ An, Hà Tĩnh và một số huyện ủy ở Nghệ An, Hà Tĩnh, ... Nội dung tài liệu phản ánh khá đầy đủ, chi tiết về phong trào cách mạng 1930-1931 và Xô Viết Nghệ-Tĩnh; đồng thời cung cấp những nhận xét, đánh giá, bài học kinh nghiệm cũng như nguyên nhân thất bại của phong trào. Đây là nguồn tài liệu tham khảo quý, phục vụ hữu ích công tác nghiên cứu, biên soạn lịch sử Đảng, lịch sử đấu tranh cách mạng của nhân dân Việt Nam.

2. Phong trào cách mạng 1930-1931 và Xô viết Nghệ-Tĩnh qua lưu trữ tại Viện Lịch sử Đảng

Sự chỉ đạo của Đảng và Tỉnh ủy Nghệ An về phong trào cách mạng 1930-1931 và Xô viết Nghệ-Tĩnh

Ngay sau khi Đảng Cộng sản Việt Nam được thành lập, thực hiện các chủ trương đề ra đối với cuộc cách mạng đấu tranh giải phóng dân tộc mà trực tiếp là *Lời kêu gọi* của Nguyễn Ái Quốc nhân dịp thành lập Đảng, ở nhiều nơi các tổ chức Đảng đã lãnh đạo công nhân và nông dân đứng lên đấu tranh tạo thành phong trào cách mạng rộng lớn trong cả nước. Đặc biệt, kể từ sau ngày Quốc tế Lao động 1-5-1930, phong trào phát triển ngày càng sâu rộng ở khắp Bắc, Trung, Nam, trong đó nổi bật là cuộc biểu tình quy mô lớn của công nhân và nông dân thành phố Vinh-Bến Thủy (Nghệ An). Trước diễn biến mới của cuộc đấu tranh, tháng 6-1930, Bộ Trung ương Đảng Cộng sản Việt Nam ra *Lời kêu gọi ủng hộ công nhân Bến Thủy trong cuộc đấu tranh*, trong đó nêu rõ: “Anh chị em Bến Thủy trong hơn một tháng trời vật lộn cùng tư bản để bênh vực lẫn nhau mà giữ lấy quyền sống của mình. Vì tình cảnh đau đớn thống khổ đó mà anh chị em công nhân phải nổi lên tranh đấu. [...] Ta hãy gạt lời dèm pha phỉn phò của địch thù, vạch mặt quân gian ác, đứng lên đồng cất một giọng kháng cự, kết đoàn biểu tình, bãi công tranh đấu”¹. Hướng ứng lời kêu gọi của Bộ Trung ương Đảng, phong trào đấu tranh ủng hộ công-nông Nghệ-Tĩnh, đòi giảm sưu, thuế phát triển mạnh mẽ từ tháng 6-1930, đặc biệt là ở Nam Kỳ và Trung Kỳ, tiêu biểu là các cuộc đấu tranh của công nhân Nhà máy Rượu ở Chợ Lớn, công nhân Công ty Dầu lửa ở Sài Gòn, công nhân Nhà máy Diêm Bến Thủy, công nhân Nhà máy Xe lửa Trường Thi, các cuộc biểu tình của nông dân các huyện Hóc Môn, Trà Vinh, Nghi Lộc, Quỳnh Lưu, Thanh Chương, Anh Sơn, Nam Đàn, ... Bước sang tháng 9-1930, đỉnh điểm của phong trào đấu tranh được đánh dấu bằng cuộc biểu tình quy mô lớn của hơn 20 nghìn nông dân tại huyện Thanh Chương, dưới sự lãnh đạo của các tổ chức đảng, đoàn biểu tình

giương cao các biểu ngữ đòi trả tự do cho những công nhân Bến Thủy bị bắt, thả chính trị phạm, tự do bãi công, biểu tình,... Cuộc biểu tình đã khiến chính quyền thực dân Pháp ở các làng, xã trong huyện tan rã. Các ban chấp hành Nông hội đóng vai trò cai quản nông thôn và từ đây, chính quyền Xô viết ở các làng xã trong huyện được thành lập. Tiếp theo Thanh Chương, chính quyền Xô viết lần lượt được thành lập tại các xã ở Nam Đàn, Anh Sơn, Nghi Lộc, Hưng Nguyên,...

Cùng với Nghệ An, phong trào đấu tranh của nhân dân Hà Tĩnh cũng bùng lên mạnh mẽ, làm tan rã chính quyền thực dân phong kiến ở cơ sở. Tại nhiều xã ở các huyện Can Lộc, Thạch Hà, Đức Thọ, Hương Khê, Hương Sơn, Cẩm Xuyên, Nghi Xuân (Hà Tĩnh) cũng lần lượt lập chính quyền Xô viết của mình.

Để chỉ đạo các tổ chức Đảng ở cơ sở trong việc lập chính quyền cách mạng Xô viết theo mô hình của Liên Xô, Tỉnh ủy Nghệ An ra Chỉ thị về việc thành lập chính quyền Xô viết ở nông thôn. Chỉ thị nêu rõ:

“1-Đặt trách nhiệm cho chi bộ và xã bộ nông thôn đảm nhiệm chính quyền ở xã thôn để thi hành mọi việc hành chính

2-Xóa bỏ hết thầy các thứ thuế của đế quốc trong nông thôn như: thuế thân, thuế chợ, thuế đò, thuế muối...

3-Tịch thu công điền thổ trong tay cường hào, địa chủ chia cho dân nghèo-giảm tô, đình chỉ các món nợ

4-Bắt bọn cường hào trả lại các món nợ công quỹ cho nhân dân

5-Đấu tranh lúa gạo các phú hữu cấp cho dân bị đói

6-Bãi trừ hủ tục, mê tín, dị đoan, sửa đổi quan hôn tương tế cho hợp lý”².

Thực hiện chủ trương này, chính quyền Xô viết ở vùng nông thôn hai tỉnh Nghệ An và Hà Tĩnh

đã thực hiện nhiều thay đổi về chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội như: Phá bỏ chính quyền thực dân, phong kiến, nhân dân được quyền tự do, dân chủ; tịch thu ruộng đất công, tiền, lúa chia cho dân cày nghèo, bãi bỏ nhiều thứ thuế vô lý do chính quyền thực dân, phong kiến lập nên; tổ chức các lớp dạy chữ quốc ngữ cho nhân dân, phổ biến sách, báo cách mạng, bãi trừ hủ tục mê tín, dị đoan...

Trước sự phát triển mạnh mẽ của phong trào cách mạng, thực dân Pháp và phong kiến tay sai đã tập trung lực lượng quân sự thực hiện khủng bố trắng, làm tổn hại phong trào cách mạng. Đến đầu năm 1931, phong trào cách mạng gặp nhiều khó khăn và tổn thất nặng vì nhiều cán bộ lãnh đạo của Đảng ở Nghệ-Tĩnh bị địch bắt. Phong trào đấu tranh của quần chúng dần dần lắng xuống, các Xô viết lần lượt giải tán.

Tuy phong trào đấu tranh cách mạng của nhân dân Nghệ An, Hà Tĩnh lắng xuống, các Xô viết ở Nghệ-Tĩnh bị giải tán, nhưng phong trào đấu tranh của nhân dân cả nước vẫn tiếp tục phát triển mạnh mẽ, nhất là ở Quảng Ngãi. Phong trào chỉ thực sự lắng xuống từ cuối năm 1931.

Những nhận định, đánh giá về phong trào Xô viết Nghệ-Tĩnh

Phong trào cách mạng 1930-1931 mà đỉnh cao là Xô viết Nghệ-Tĩnh đã để lại nhiều bài học kinh nghiệm quý báu đối với sự nghiệp cách mạng của dân tộc.

Chỉ sau hơn 1 năm kết thúc phong trào cách mạng 1930-1931 và Cao trào Xô viết Nghệ-Tĩnh, năm 1933, Hồng Thế Công (Hà Huy Tập) đã tổng kết đánh giá về sự kiện lịch sử quan trọng này. Trong bài “Thời kỳ Xô viết”, Hồng Thế Công đã nhận định Xô viết Nghệ-Tĩnh chính là “thời kỳ vinh quang nhất của phong trào cách mạng Đông Dương”³. Hồng Thế Công cho rằng, sự tồn tại của chính quyền Xô viết tại một số xã ở Nghệ An và Hà Tĩnh, dù chỉ trong vòn

ven 4 tháng, đã tạo ra một bước ngoặt mới cho phong trào cách mạng Việt Nam. Xô viết đã gắn kết và lôi kéo được nhiều tầng lớp nhân dân lao động tham gia cách mạng, đem lại nhiều thay đổi tích cực trong đời sống chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội tại những nơi có chính quyền, đã làm cho “uy tín của Đảng Cộng sản tăng lên trong quảng đại quần chúng bị áp bức”⁴. Hồng Thế Công cũng chỉ ra rằng, chính báo chí tư sản cũng buộc phải thừa nhận sự tồn tại của Xô viết tại Bắc Trung Kỳ như sau: Tạp chí *Á Châu* của Pháp tháng 11-1930 đã viết: “Tất cả phần đất đai ấy (tức Nghệ An và Hà Tĩnh) đã rút ra khỏi quyền bảo hộ của Pháp”⁵; tờ *Dư luận* số ra ngày 12-12-1930, thừa nhận: “Ở những tỉnh phía Bắc Trung Kỳ và Hà Tĩnh không phải là một cuộc khởi nghĩa nữa mà là một cuộc cách mạng thực sự. [...]. Chính quyền của ta gần như không còn tồn tại ở hai tỉnh ấy nữa”⁶.

Nghiên cứu về sự kiện này, Nguyễn Khánh Toàn đã so sánh Xô viết Nghệ-Tĩnh với Công xã Paris và Công xã Quảng Châu: “Hơn cả Công xã Paris đối với cách mạng Pháp, hơn cả Công xã Quảng Châu đối với cách mạng Trung Quốc, Xô viết Nghệ-Tĩnh có một tầm quan trọng đặc biệt đối với cách mạng Việt Nam. [...], là điểm cao nhất của phong trào 1930-1931, cho nên nó như là một tấm gương phản chiếu một cách khá rõ những cái mạnh cũng như những cái yếu của phong trào”⁷.

Nguyễn Khánh Toàn cho rằng: “phong trào cách mạng 1930-1931 nói riêng, phong trào Xô viết đã nêu lên một tấm gương chói lọi, đời đời không mờ nhạt”; “Qua phong trào 1930-1931 và qua phong trào Xô viết, chủ nghĩa cộng sản đã hiện ra trước con mắt của toàn quốc, toàn dân tộc và cả trước mắt kẻ thù, như là một lực lượng mà không ai có thể đánh ngã được như là một lực lượng không phải hôm nay thì ngày mai nhất

định sẽ chiến thắng”. Qua phong trào này “nhân dân thế giới, trước hết là giai cấp vô sản, và các dân tộc bị áp bức thế giới, bắt đầu hiểu biết đến dân tộc Việt Nam, kính mến, yêu chuộng và nhiệt tình ủng hộ dân tộc Việt Nam”⁸.

Về nguyên nhân thất bại của phong trào cách mạng 1930-1931 và sự tan rã của chính quyền Xô viết, cũng được các nhà lãnh đạo Đảng, nhà nghiên cứu lịch sử chỉ ra, đó là: ta đã phạm những sai lầm và khuyết điểm trong phát động quần chúng đấu tranh vì “điều kiện chung của cuộc cách mạng chưa được chín muồi, khi mà quần chúng chưa tỏ ra đã sẵn sàng nổi dậy chiến đấu, khi mà hoàn cảnh khách quan chưa đến một cuộc khủng hoảng rõ rệt”⁹. Tác giả Hồ Nam (Trần Văn Giàu) trong tập tài liệu *Kinh nghiệm bạo động Nghệ An đỏ*, đã nhận định “đó là một cuộc tiến công của quần chúng đúng hơn là 1 cuộc bạo động và đó cũng chính là nguyên nhân thất bại của nó. Bạo động là giai đoạn quyết định của cuộc tranh đấu giai cấp, vậy khi nào nó có thể nổ ra? Nó không thể nổ ra sớm quá hoặc chậm quá. [...] Nó phải nổ ra vào đúng lúc, nghĩa là vào lúc mà giai cấp thống trị đã bị lung lay đến tận gốc rễ, lúc mà những kẻ thỏa hiệp giai cấp đã không còn được tin nhiệm với quần chúng, vào lúc mà cuộc tranh đấu của những giai cấp bị bóc lột đã phát triển đến đỉnh cao của nó, lúc mà đội tiên phong của thợ thuyền đã sẵn sàng hy sinh đến giọt máu cuối cùng để lãnh đạo quần chúng cướp chính quyền. Tất cả điều kiện như vậy là cần thiết đảm bảo cho cuộc bạo động đi đến thành công. Nhưng ở Nghệ An, những điều kiện như vậy đều thiếu cả”¹⁰. Hồng Thế Công cũng cho rằng, mặc dù “cuộc khởi nghĩa ở Bắc Trung Kỳ không phải là tự phát, nhưng lại có “tính chất địa phương và lẻ tẻ”¹¹ và “chỉ nổ ra ở 1 tỉnh của xứ Đông Dương, hay nói đúng ra là ở 1 vài huyện của tỉnh đó. Các nơi khác đã

không thể nỏ ra 1 phong trào tương tự như vậy, vì vậy để quốc đã dễ dàng tập trung lực lượng để bẹp phong trào cách mạng”¹². Hồng Thế Công cho rằng, “cuộc khởi nghĩa muốn có nhiều triển vọng thành công, phải nỏ ra đồng thời ở nhiều nơi để chia rẽ và làm cho lực lượng chống đỡ của kẻ thù yếu đi”¹³. Nhưng Xứ ủy Trung Kỳ “thiếu tuyên truyền có hệ thống tư tưởng võ trang khởi nghĩa và phổ biến chiến thuật du kích”¹⁴. Hồng Thế Công phân tích: “Sau khi thành lập, chính quyền Xô viết ở các làng chỉ tịch thu ruộng đất của địa chủ có trên 100 mẫu, biện pháp ấy đã khiến cho giai cấp địa chủ không bị đánh đổ toàn bộ, những địa chủ có 99 mẫu bóc lột tá điền cũng không khác gì những địa chủ có trên 100 mẫu. Vì vậy Đảng Cộng sản phải lãnh đạo tịch thu ruộng đất của địa chủ cho dân cày, nghĩa là của những tên chiếm hữu ruộng đất, không tự mình cày cấy mà chỉ thuê tá điền làm cho”¹⁵. “Nếu năm 1930, Đảng Cộng sản Đông Dương đã thực hiện được một chính sách ruộng đất đúng đắn ở Bắc Trung Kỳ, nếu chúng ta tịch thu được tất cả ruộng đất của mọi địa chủ chia cho cố nông và nông dân lao động thì phong trào khởi nghĩa có thể đạt tới mức cao và rộng lớn hơn, [...] chính quyền Xô viết có thể bao quát được nhiều khu vực mới và có thể tồn tại lâu dài hơn nữa”¹⁶.

Hồng Thế Công cho rằng, các Xô viết chưa quan tâm cải thiện triệt để đời sống vật chất, chính trị và xã hội của công nhân ở trong các làng: “Mặc dù chính quyền Xô viết đã đề ra một loạt biện pháp cách mạng có lợi cho nông dân lao động, nhưng lại không đề ra những đạo luật về mặt xã hội có lợi cho giai cấp vô sản ở nông thôn như: ngày làm 8 giờ, bảo hiểm xã hội khi ốm đau, thất nghiệp, tai nạn lao động,... không bắt bọn chủ cải thiện đời sống và điều kiện làm việc cho cố nông. Ở một vài làng chính quyền Xô viết lại đưa ra “huấn thị” về “tập thể hóa” để đưa nông dân vào “sống và

làm việc chung trong những công xã nông thôn hay trong những nông trường tập thể” quá sớm¹⁷, thực hiện “bao vây các làng lân cận”¹⁸, “việc bao vây chỉ giúp đỡ cho đế quốc biến các làng lân cận thành những khối thù địch với các làng Xô viết”¹⁹.

Như vậy, qua các tài liệu trên, phong trào cách mạng 1930-1931 mà đỉnh cao là cao trào Xô viết Nghệ-Tĩnh được đánh giá là sự kiện lịch sử có tầm quan trọng đặc biệt, khẳng định vai trò lãnh đạo của Đảng Cộng sản Việt Nam đối với sự nghiệp cách mạng của dân tộc. Phong trào cách mạng này đã thiết lập được chính quyền Xô viết ở cơ sở, thực thi nhiều chính sách có lợi cho nhân dân, tạo động lực cho nhân dân tích cực tham gia cách mạng. Tuy còn có những những hạn chế nhưng phong trào đấu tranh cách mạng 1930-1931, mà đỉnh cao là Xô viết Nghệ-Tĩnh, là bài học vô cùng quý giá đối với sự nghiệp cách mạng của dân tộc do Đảng lãnh đạo.

Những tài liệu về phong trào cách mạng 1930-1931 và Xô viết Nghệ-Tĩnh lưu trữ tại Viện Lịch sử Đảng có giá trị rất quan trọng đối với việc nghiên cứu sự kiện về sự kiện này.

1. *Lời kêu gọi của Bộ Trung ương Đảng Cộng sản Việt Nam ủng hộ công nhân Bến Thủy*, tài liệu lưu tại Viện Lịch sử Đảng, ký hiệu: C/1A/1.1, tr. 17

2. *Trích Chỉ thị Tỉnh ủy Nghệ An về vấn đề thành lập chính quyền Xô viết ở nông thôn* (1930), tài liệu lưu tại Viện Lịch sử Đảng, ký hiệu: C/1A/3.17

3, 4, 5, 6, 9, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19. Hồng Thế Công: *Thời kỳ Xô viết*, tài liệu lưu tại Viện Lịch sử Đảng, Ký hiệu C/1A/4.1, tr. 1, 1, 2, 2, 43, 45, 45, 44, 4-48, 48, 49, 49-50

7, 8. Nguyễn Khánh Toàn: “Mấy bài học của Xô Viết Nghệ-Tĩnh”, tài liệu lưu tại Viện Lịch sử Đảng, ký hiệu lưu trữ: C/1A/4.5

10, 12, 15. Hồ Nam: *Kinh nghiệm bạo động Nghệ An đỏ*, tài liệu lưu tại Viện Lịch sử Đảng, Ký hiệu C/1A/4.1, tr. 7, 7, 8.